

alföld

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

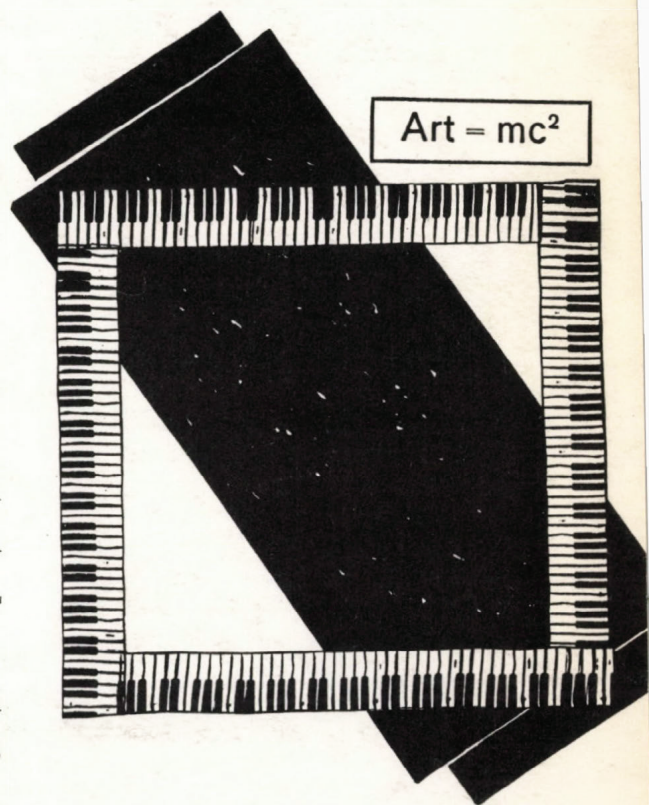
NÁDAS PÉTER
SZÍNJÁTÉKA

BAY ZOLTÁN
VISSZAEMLEKEZÉSE

AZ ALFÖLD STÚDIÓ
BEMUTATKOZÁSA

KERESZTURY TIBOR
INTERJÚJA
KUKORELLY ENDRÉVEL

ÍRÁSOK
A KÖZMŰVELŐDÉS
HELYZETÉRŐL

NEGYVENEDIK ÉVFOLYAM

1989/9

alföld

NEGYVENEDIK ÉVFOLYAM - 1989. SZEPTEMBER

<i>Vasadi Péter</i> versei: Kalokagathía, Katatónia	3
<i>Nádas Péter</i> : Ünnepi színjátékok (színjáték, 1. rész)	5
<i>Kun Ágota</i> verse: Tengely	10
<i>Sajó László</i> versei: Hölderlin elhallgatott verseiből	10
<i>Bay Zoltán</i> : Az élet erősebb (visszaemlékezés, 2. rész)	12

Alföld Stúdió

<i>Ungvári Judit</i> versei: Metamorfózis II., Metamorfózis III.	32
<i>Versényi Anna</i> versei: A birodalom alatt, Téli színek, Enteriőr	33
<i>Borbély Szilárd</i> : Versprózák	35
<i>Csontos János</i> verse: Restiszonett	38
<i>Vitéz Ferenc</i> versei: A három óceán elé, Három óceán	38

A „két magyar kultúrá”-ról (Részlet <i>Benda Kálmán</i> és <i>Julow Viktor</i> beszélgetéséből)	40
<i>Kukorelly Endre</i> : A költői élet (kisprózák)	44
„A Forma teszi Isten képévé az egészet” (<i>Keresztury Tibor</i> beszélgetése <i>Kukorelly Endrével</i>)	55
<i>Mészáros Sándor</i> : Mert hátha válaszol (<i>Kukorelly Endre</i> költészete)	56

Kritika

<i>Hima Gabriella</i> : Az elemzés és önelemzés kényszere (<i>Nádas Péter</i> : Évkönyv)	70
<i>Éles Csaba</i> : Két életmű - egy aspektusból (<i>Poszler György</i> : Filozófia és műfajelmélet. Költői műfajok Hegel és Lukács esztétikájában)	73
<i>Valuch Tibor</i> : Németh József: Értelmiség és konszolidáció 1956-1962	75
<i>Jerzy Snopek</i> : Kovács István: Hamuban csillagló gyémánt	78
<i>Lagzi István</i> : Egy „hajótörött” lengyel menekült visszaemlékezése 1939-1946	80
<i>Takács Géza</i> : Hol volt, hol nem volt (<i>Szilágyi Ákos</i> : Ezerkilencszáználcvannégyen innen és túl)	82

Figyelő

<i>Tóth Béla</i> : Van-e magyar közművelődés, és ha igen, miért nincs?	86
<i>Beke Pál</i> : Kincs, ami nincs	89

<i>Balipap Ferenc: Hatósági közművelődés nem kell!</i>	90
<i>Fodor Péter: Talpon maradhat-e a kultúra?</i>	92
<i>Lőkös István: Fehér Ferenc 1928-1989</i>	95

Képek

Perneczky Géza vizuális művei

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Balázs F. Attila, Bárdos László, Kemény István, Kovács András Ferenc, Kurdi Fehér János, Marno János versei
Ferdinandy György elbeszélése
Nádas Péter: Ünnepi színjátékok (2. rész)
Páskándi Géza történelmi színjátéka: *Spártának nem kell többé zsarnok* (I. felvonás)
Tanulmányok *Lengyel Péter*ről és *Petri György*ről
Kritika - Figyelő

alföld

Irodalmi, művelődési és kritikai folyóirat

Juhász Béla főszerkesztő
Márkus Béla főszerkesztő-helyettes
Aczél Géza olvasószerkesztő
Bakó Endre
Fülöp László
Imre László
Simon Zoltán
Veliky János rovatvezetők
Keresztury Tibor munkatárs

tőle idegenkedők, szövege túl intellektuális, nehezen megközelíthető. Ám ha Nádas nyelve „intellektuális”, kritikusaie „hiperintellektuális”, ha a mű nehezen olvasható, a „műről” írt „művek” szinte már olvashatatlanok. Más szóval, az a gyanúnk, hogy a róla szóló kritikák, tanulmányok szerzői nem a közvetítést tekintik fő feladatuknak, hanem a gondolati és nyelvi zsonglórmutatványt, amellyel nemhogy közelítenék az írot az olvasóhoz, inkább eltávolítják tőle. Merő ellentétben az író szándékával, vágyával. Ő aligha élzárkózni akar, sokkal inkább kitárulkozni, aligha távolodni a közönségtől, sokkal inkább közeledni hozzá. Saját személye önmaga számára csak kiindulópont, kísérleti terep, de nem végcél. Ha lengyel kollégája, Gombrowicz naplójának vezéreszméje az „én” volt, Nádas naplójáé a „mi”: „Énemet az utolsó leheletig menekítő: én vagyok – írja. – De nem a többes szám első személyből menekíteném ki, hanem éppen oda menekíteném, a többiek közé.” „Mi”, „a többiek”, fogadjuk hát szeretettel magunk közé ezt a „menekülő ént”. (Szépirodalmi)

HIMA GABRIELLA

Két életmű – egy aspektusból

POSZLER GYÖRGY: FILOZÓFIA ÉS MŰFAJELMÉLET.
KÖLTŐI MŰFAJOK HEGEL ÉS LUKÁCS ESZTÉTIKÁJÁBAN

A tudós szerző most van alkotóereje teljében és pályájának csúcán. Túl a róla készült televíziós portréfilmen. Sylvester András egyik kérdésére – a visszaemlékezések korát éljük! – elmondta: több pályatársával ellentétben ő sem Lukács György, sem Fülep Lajos egyetemi tanítványa nem lehetett. Tanítványa volt viszont egy harmadik mesternek: Füst Milánnak. *Látomás és indulat a művészetben* – olyan könyvvé formált egyetemi előadás-sorozat, amelynek az előbb említettek előtt is „tekintélye” van. Ő nem utal rá, hiszen kimondja, hogy „a tekintélyre hivatkozás teoretikusan gyanús”.

Ám Poszler György igazi, tudományos értelemben ideális tanítványa Lukács Györgynek is. Hosszú évtizedek óta olvassa, alkalmazza őt. Közben jöttek-jönnek a szembesítések és visszakerdezések. A kételyek, ellenvetések és újragondolások. Mindez nem az egyetem falain belül folyik, hanem az olvasók kontrollja előtt. Pontosabban fogalmazva: nem az iskolapadból – hanem a katedréről is. Hiszem, hogy ezzel tesszük a legnagyobb és legmaradandóbb szolgálatot Lukácsnak. A hatalmas lukácsi örökség szelleméhez méltót. Amely „szárnyakat ad és béklyóba ver... Hűnek kell maradnom hozzá, és túl kell jutnom rajta”.

Ezek a szavak *Az évszázad csapdái* című tanulmánykötet „mentséggel és magyarázattal” szolgáló bevezetőjéből valók. A születési centenárium alkalmából íródott, a szóban forgó nagy mű „melléktermékeként”. Előkészít és magyaráz is egyszerre. Ez a kis kötetecske, a budapesti és pécsi konferencián való szereplései, a könyv megjelenését követő rádióinterjú a *Gondolat-jel* műsorában stb. tudatosítják az érdeklődő közvéleményben, hogy Poszler Györgynek van eredeti mondanója Lukácsról. Ne vezessen félre senkit sem az előbb idézett bevezető első mondata: „Nem vagyok Lukács-kutató”. Persze: nem Lukács-specialista, hanem irodalomtudós. Nem Lukács-életének, netán egy életszakaszának történése, hanem esztéte. Ami ebben az összefüggésben annyit jelent: nem Lukácsból ismeri az irodalmat és esztétikát (bár sokat tanult tőle), hanem megfordítva.

Poszler György vizsgálódásainak aspektusa a műalkotás helye az esztétikában, az irodalmi műfajelmélet (mint médium és hordozott) problémái. Az egész életmű szükségképpen vázlatos áttekintése helyett az életmű egészének átvilágítása egy klasszikus és virulens tudományos kérdés tisztázása és gazdagítása érdekében. (Így állította – mutatis mutandis – Varga Csaba a centrumba a *jogot*; s így – ha nem számít szerénytelenségnek – e recenzió szerzője a *tradióiót*). Ebből a szempontból válik fontossá az életműalkotás mindhárom fő szakasza, beleértve többé-kevésbé a filozófiai

műveket is. Ez a magyarázat a Hegellel való összekapcsolás szükségességének kételyére is. Lukács Hegel nélkül nem érthető meg: bár öröksége kezdetben Kanttal, később Marxszal osztozik döntően. Hegel és Lukács: a XIX. és XX. század két legrepresentatívabb esztétikai-művészetbölcseleti rendszeralkotója. Két életmű – egy aspektusból tehát: ez Poszler György akadémiai doktori értekezése.

A Hegel-fejezet a kisebb jelentőségű. Inkább történetileg (fogalmak, problémák stb.) alapozó tanulmány a Lukács-részekhez. Csupán két kérdés kiemelése is jelzi tanulságos mivoltát. Tartalom és forma az egyik – a művészet „halála” a másik. Poszler joggal veti föl: a berlini professzor logikából adaptált megoldását miért visszhangozzák a mai tankönyvek is? Tartalom és forma? Inkább téma és művészi megformálása – elválaszthatatlanul. Igen: az alkotói folyamat legelején valószínűleg van valamiféle összesűrűsödött, később „tartalomként” rekonstruálható élményanyag, még inkább *életlélet*. Ugyanakkor a befogadói folyamat legvégén, a lukácsi *Esztétikából* közismert Után-ban, az élmény és a katarzis reminiscenciájában is van valamiféle gondolati párlat, *életlanság*. Ennyi az ún. „tartalom”. Ami e két végpont között van, az az egy és oszthatatlan művészség.

Hegel után a három, Lukácsról szóló fejezet. Mindegyik elején biztos szemmel meglátott, biztos kézzel megoldott módszertani problematika. Különösen nehéz ez a fiatal Lukács esetében; ahol „a műfajelmélet jobb esetben érvanyag, rosszabb esetben dokumetáció, legrosszabb esetben illusztráció”. Vegyük például *A tragédia metafizikáját*: Lucien Goldmann innen könnyebben eljuthatott a tragikus életérzés és Pascal megértéséhez – mint Poszler György a tragédia *műfajelméletéhez*. Goldmann nem veti föl, hogy miért lehetséges az; de Poszler igen, hogy miért nem lehetséges igazán ez. *Elvetélt lírai beállítottság és elvetélt teoretikus hajlam komplikált konfliktusáról* van szó (179. o.) egy olyan ember esetében, aki valójában íróművész szeretett volna lenni. Gondoljunk legszűkebb környezetének exponált alakjaira: Seidler Irma festőnő, Popper Leó szobrászművész, Balázs Béla költő és drámaíró volt. Így születik meg a világhírnevet hozó kompromisszum, a lukácsi esszéművészet. Ha verset tudna írni, „csak ő bírna versének hőse lenni” (gondoljunk Babitsra). De esszét ír, s ennek is csak ő bír a hőse lenni – gondoljunk Kierkegaard, Kassner és mások jelmezére, vagyis a német és francia intelligencia körében is ismert, a Babits Mihálytól és Juhász Gyulától is recenzált *Lélek és a formákra*. Innen kiindulva keresendő az esszé különös jelentősége Lukács fiatalkori életművében, a műfajokhoz való különös viszonyában. („Nem érdemes esszékorszakról beszélni” – állítja meggyőzően és a közkeletű felfogással szemben a szerző.) Ám innen kiindulva azt se felejtjük el, hogy mit jelent Lukács az esszé történetében. Ha szabad kivételesen egy külföldi tekintélyre hivatkoznom, akkor emlékeztetek Thomas Mann egyik 1924-ben datált levelének részletére: „A modern esszéisták közül egy budapestit tartok a legelsőnek: Lukács Györgyöt...”

Az 1918-cal (vagy 1923-mal?) záruló ifjúság után következik Lukács férfikora: a marxista tanulói évek hosszú évtizedei. A termékeny és úttörő teoretikus kezdeményezések – s egyben a csapdák és csalódások kora 1956 végéig. Nem tekinthető véletlennek, hogy éppen e korszakot illetően „felejt” legtöbbet az emlékezet – és „stilizál” nemesgyser a szakirodalom. A nagy, máig visszhangzó viták kora Brechtel, Blochhal, Rudassal – e két utóbbival kétszer is. A középső korszak kulcsszavai *szocializmus és demokrácia* – hangsúlyozza Poszler. Vegyük hozzá harmadikként a *kultúrát*, amely maga is hármast tagozódást mutat. Realizmust, népiséget és tradíciót jelent. A tradíció (örökség, hagyomány, kontinuitás és diszkontinuitás dialektikája) ismét hármast: nemzeti, egyetemes és jövőnek címzett örökséget. S legvégül a harmadik, *A különösseggel kezdődő életműszakasz*, a könyv negyedik fejezete. *Az esztétikum sajátossága, A társadalmi lét ontológiájáról és az Etikai töredékek* kora. Egyéből következő, egymást feltételező, egymást megírásra és újraírásra-befejezésre kényszerítő, többé-kevésbé töredékes torzók. Monográfusunknak itt a „legkönnyebb” a dolga: a módszertani problematika leegyszerűsödött, nyugvópontra jutott. Mind az elméleti, mind a vizsgált és példaként elemzett-említett művek azok kizárólag, amik.

Poszler *Kétségektől a lehetőségekig* című kötet (1983) – bevallottan – irodalomelméleti kísérleteket tartalmaz. Egy leendő irodalomelméleti-esztétikai szintézis számára. *A Filozófia és műfajelmélet* (1988) – bevallatlanul – töredékes „irodalomtörténet” is. Természetesen csak annyira, amenny-

nyire a híres lukácsi „regényelméletek” (*A regény elmélete, A történelmi regény*) lehetővé teszik. Igen tanulságosak azok a fejtegetések, amelyeket Cervantesről és Kleistről, Cervantesről és Flaubert-ről, Goncsarovról és Flaubert-ről olvashatunk. Vagy Goethéről és Balzacról. Alkalmassint Zoláról, Anatole France-ről, Proustról, Kafkáról és Dosztojevszkijról, Tolsztojról, Gorkijról, Thomas Mannról... A mintaképe Szerb Antal *Világirodalomtörténete* és Babits *Európai irodalomtörténete* lehetne. Mindkettőhöz bensőségesen kötődik. Az elsőhöz inkább tudományosan (1973), a másikhoz inkább érzelmileg. Vagy itt van egy harmadik „lehetőség”: a két világháború közötti Európának a híres lukácsi „szakadékok” inkább elkerülő vagy betemető szellemisége. Mindenekelőtt Huizinga. Már egyszer, Szerb Antalon keresztül, eljutott hozzá – s talán a holland kultúratörténész és bölcselelő inspirálásával is, Erasmushoz és Montaigne-hez. Ebben a könyvében újra érinti ezt a mára ismét aktuálissá vált, a fasizmust és a sztálinizmust egyaránt elvető, európai „harmadik” utat. Az ok valószínűleg mélyebb, mint Szerb Antal és Lukács György huszadik századisága. Persze a jelzések önmagukban is értékesek. A humanizmus tradícióját össze kell gyűjteni. Erasmus, Goethe, Babits, Szerb Antal, Huizinga, Hegel és Lukács György mindenekelőtt a humanizmus és racionalizmus magyar és európai örökségét példázzák Poszler György és könyveinek olvasói számára. Ahol is a csúcspont a *Filozófia és műfajelmélet*: Ancsel Éva szavaival a rendszerépítmény helyett épített híd. (*Gondolat*)

ÉLES CSABA

Németh József: Értelmiség és konszolidáció 1956–1962

Napjaink reformköveteléseit és félreformjait fokozatosan előtérbe állítják a történelmi fél-múlt sorsdöntő fordulatait és vitás kérdéseit. Az elkerülhetetlen önvizsgálat igénye már hosszabb ideje jelen van a köztudatban, ám az előrehaladás e téren eddig meglehetősen csekélynek bizonyult. A hangadó független értelmiség már-már kénytelen elismerni azt, hogy ezen a területen lé-péshátrányba került, hiszen az MSZMP Párttörténeti Intézete – ahol a munkafeltételek tudvalevően optimálisak – már 1985-ben elindította *Négy évtized* című sorozatát, amelyben a valóság „mélységesen mély” összefüggéseinek feltárására törekedtek azok a munkatársai, akiknek ez a feladat jutott. Az esetenkénti tisztességszándékot nem vitatva, midőn ezeket a köteteket lapozgattam, csalódással kellett tudomásul vennem, hogy a szerzők új tények felkutatása helyett, a régi magyarázatok új köntösbe bújtatásával töltötték el idejüket. Sajnálattal észleltem azt is, hogy köreikben szétválaszthatatlanul összekeveredik egymással a propaganda, az ideológia és a tudomány. Így aztán az a szomorú helyzet, hogy a *Négy évtized* legtöbb darabja nemhogy segítené, hanem inkább gátolja a történelmi ismeretek bővítését és az MSZMP által is igen erősen szorgalmazott történelmi szembenézést.

A sorozat ez ideig megjelent másfél tucat kismonográfiájának szerzői – egy-két kivétellel – magukon felejtve az ideológiai szemellenzőt, gyakorlatilag mellőzték a történetírói objektivitást. Viszont annál nagyobb propagátori hévvel és elfogultsággal közelítettek vizsgálatuk tárgyához. Németh József, az *Értelmiség és konszolidáció 1956–1962* című mű szerzője szintén előbbre tartotta a pártosságot, mint a tényekhez ragaszkodó objektivitást.

A könyv címe talán még a rutinos – sorok között – olvasót is meglepetésszerűen, aki azonban a könyvet olvasva hamarosan rádöbben arra, hogy ismét becsapták.

Németh – akinek 1982-ben jelent meg *A műszaki értelmiség a felszabadulás után (1945–1948)* című értekezése – elemzési szempontjai igen szűkkörűek és egyoldalúak. Vizsgálódásait az MSZMP kulturális és értelmiségpolitikai határozatainak ismertetésére korlátozta, s ezt is elsősorban a reálértelmiség helyzetére vonatkoztatva tette meg. A szerző feltehetően nem mérte fel,